

Doña Marina, Doña Isabel a ty ostatní *Aztécké ženy v krutém víru conquisty*

— Markéta KŘÍŽOVÁ

Skutečnost, že vojenské střetnutí do sebe nevtahuje jen muže ochotné, nebo alespoň schopné nosit zbraň, je konstatování velmi banální. Stejně jako připomenutí, že válka se spíše než na bojišti rozhoduje v procesu vyjednávání a vzájemného poznávání. Přesto zůstávají nepřímí aktéři bojů velmi často stranou zájmu historiků. Důvodem bývá i to, že na rozdíl od vojevůdců jen málokdy měli možnost podat vlastní svědectví. Hovoří k nám, pokud vůbec, hlavně ústy jiných.

To byl případ domorodých žen čelících nelehkým volbám během španělského dobývání amerického kontinentu v 16. století. Koloniální kroniky je zmiňují jen výjimečně, zanechaly ale nesmazatelnou stopu jak v překotném běhu událostí, tak v dalších staletích vývoje amerických společností.

„MÁ TLUMOČNICE, INDIÁNSKÁ ŽENA“

Hernán Cortés zamířil v březnu roku 1519 se svou flotilou podél severního pobřeží poloostrova Yucatán směrem na západ. Střetl se s místními obyvateli a ti mu na znamení své porážky přinesli dary: zdobené látky, zlaté šperky a také dvacet otrokyň. Cortés nechal dívky pokřtít a rozdělil je svým důstojníkům.

O několik týdnů později se Španělé setkali s vyslanci nejvyššího představitele aztécké říše a pokoušeli se s nimi dorozumět. Tehdy se ukázalo, že jedna z otrokyň, pojmenovaná Marina – její původní jméno španělské dokumenty nezaznamenaly a už se je nedovíme – hovoří jejich řečí. Cortés proto jejímu majiteli našel jinou společnici a Marínu měl během tažení do mexického

José Clemente Orozco,
Cortés a Malinche, nástěnná
malba v Escuela Nacional
Preparatoria v Ciudad de
México (1926)

vnitrozemí stále po boku. Umožňovala mu totiž nejen komunikovat s protivníky, ale především jim skutečně porozumět. Pochopit nejen slova, ale i jejich smysl. V aztécké kultuře mělo navíc mluvené slovo zvláštní význam – bylo znakem autority ať už v politickém životě, nebo během náboženských obřadů. Titul vládce, *tlatoani*, doslova znamenal „mluvčí“. Ze Španělů tak jejich schopnost srozumitelně hovořit a udělovat příkazy, byť skrz ústa ženy, činila ty, kdo jsou oprávněni vládnout.

V obrázkových rukopisech zaznamenávajících pád Mexika je tlumočnice španělského velitele vybavena symboly síly a elitního postavení. Často je její postava větší než Cortésova. A španělského velitele také Aztékové nazývali zkomořením jména jeho mluvčí, *Malina* nebo *Malinche*. Navzdory svému mládí – její přesné datum narození samozřejmě neznáme, v době mexického tažení jí ale nemohlo být víc než šestnáct let – se tak Marina stala ústřední postavou jednoho z přelomových momentů evropské zámořské expanze. Kronikář Cortésovy výpravy Bernal Díaz del Castillo ji vykreslil jako silnou a odvažnou, ne nepodobnou bájným Amazonkám. *Doña Marina, i když to byla domorodka, byla*

tak mužně snaživá, že i když nás viděla v posledních bitvách obklíčené a teď zraněné a churavé, nikdy jsme na ní nepozorovali ochablost, nýbrž úsilí mnohem větší, než jaké žena mívá. Naproti tomu Cortés ji ve svých listech králi zmiňuje jen jednou, aniž ji jmenuje: při jakémsi jednání byla přítomna i má tlumočnice, indiánská žena. Cortés se ovšem všeobecně snažil přivlastnit si veškeré zásluhy za úspěch dobovačného tažení a odsouval do pozadí i své španělské spolubojovníky.

Historie na Marinu vzpomíná především jako na Cortésovu milenkku. Syna mu však porodila až rok poté, co metropole Aztéků, Tenochtitlán, po úporných bojích definitivně padla. Zdá se, že pro španělského velitele měla skutečně cenu především jako tlumočnice, proto ji nechtěl vystavit rizikům těhotenství a porodu. Indiánských konkubín měl nepochybně k dispozici dost.

Ona sama očividně svou práci pro Španěly nevnímala jako „zradu“. Věděla, že její osobní přežití závisí na úspěchu bílých cizinců. Otázkou také je, zda se sama pokládala za „aztéckou ženu“. Narodila se v některé z osad na pobřeží Mexického zálivu, které si Aztékové podrobili počátkem 16. století. Několik let strávila mezi Mayi jako otrokyně. Jak k tomu došlo, není možné zjistit. Nejznámější verze, podle níž Marina pocházela z vládnoucího rodu, ale její matka se po odcově smrti podruhé vdala a dceru odstranila z cesty, aby zajistila nástupnictví svému synovi, pochází od již citovaného Bernala Díaz del Castillo. Ten se ale očividně inspiroval v populárních rytířských románech 16. století, konkrétně v osudech Amadise Gaulského. Historka nezní pravděpodobně ani evropskému čtenáři a naprosto neodpovídá aztécké mentalitě. Legitimizovala ale Marinino postavení v nově se formující koloniální společnosti. A Cortés její prestiž ještě stvrdil tím, že jí nejen našel španělského manžela, jistého Juana Jaramilla, ale přidělil jí rozsáhlé pozemky. Do manželství tak mohla vstoupit sebevědomě a jako bohatší z partnerů.

Jaramillovi porodila dceru Mariu; její a Cortésův syn Martín byl poslán na výchovu ke španělskému královskému dvoru a stal se pážetem korunního prince, budoucího krále Filipa II. Toho se ovšem už Doña Marina nedožila. Zemřela v lednu 1529, patrně na některou z evropských nemocí.

AZTÉCKÁ PRINCEZNA

Nejspíš o několik let mladší než Marina byla Doña Isabel, původním jménem Tecuichpotzin, nejstarší z dětí aztéckého vládce Moctezumy. Byla jedinou indiánskou ženou v Mexiku, která získala půdu do osobního vlastnictví. V listopadu roku 1519 se poprvé setkala se španělskými dobyvateli.

Cortésovi vojáci byli v Tenochtitlánu přijati Moctezumou jako hosté, chovali se ale spíše jako na dobytém území. Drancovali paláce, znesvěcovali svatyně. V červnu 1520, po zmasakrování několika stovek šlechticů během náboženského obřadu, se Aztékové vzbouřili. Krátce nato Moctezuma zemřel. Nevíme jak, Španělé z jeho smrti obviňovali Aztéky, ti zase Španěly. Před smrtí ale údajně žádal Cortése, aby se postural o jeho děti, zejména o Tecuichpotzin, jeho dědičku, tehdy asi desetiletou.

O Moctezumově prosbě a jmenovitě označení Tecuichpotzin za dědičku ovšem víme jen ze španělských dokumentů, sepsaných s několikaleťtým odstupem. Je možné, že byla celá historka vymyšlena, právě proto, aby se – jak uvidíme – vůči španělským zákonům legitimizovaly nároky Tecuichpotzin na pozemkové držby, které předtím patřily jejímu otci.

V každém případě byli během *smutné noci* (*Noche Triste*) na 1. července 1520 Španělé z města vytlačeni. Stovky jich padly, další byli zajati a obětováni bohům jako poděkování za vítězství. Za svého pobytu v Tenochtitlánu držel Cortés Moctezumovy děti jako rukojmí. Některé z nich ve zmatku nočních šarvátek zahynuly, část Španělé odvedli s sebou, Tecuichpotzin a několik jejích sester se ale dostaly na svobodu. Aztékové si vzápětí zvolili nového vládce, Moctezumova bratra

«Detail sousoší *La Malinche*, oficiálně *Monumento al Mestizaje*, od Juliána Martíneze a Miguela Maldonada (1982). Pomník zakladatelům míšeneckého Mexika zobrazuje Cortése, Marinu a jejich syna Martina. Původně měl být umístěn v Coyoacánu na předměstí Ciudad de México, kde Cortés s Marinou skutečně žili po dobytí Tenochtitlánu. Kvůli masivním protestům byl ale přesunut do odlehlého parku Jardín Xicoténcati ve čtvrti San Diego Churubusco.

Diorama „Dobytí Mexika“ – ručně kolorovaní cínoví vojáci z první poloviny 20. století. Exponát z výstavy *Tváře války*.

Literatura

D. E. Chipman, *Moctezuma's Children. Aztec Royalty under Spanish Rule, 1520-1700*, Austin 2005; C. Townsend, *Malintzin's Choices. An Indian Woman in the Conquest of Mexico*, Albuquerque 2006; H. Cortés, *Dopisy (Druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu)*, eds. O. Kašpar - E. Mánková, Praha 2000; B. Díaz del Castillo, *Pravdivá historie o dobývání Mexika*, Praha 1980 (2 sv.).

Citlahuaca. Aby bylo jeho postavení potvrzeno, oženil se s nejstarší dcerou svého předchůdce. Nevíme, zda manželství bylo jen formální, v každém případě trvalo jen krátce. V Tenochtitlánu propukla epidemie neštovic, zavlečených Evropany, a Citlahuac zemřel jen několik týdnů po své korunovaci. Jeho nástupcem se stal syn, kterého měl s Moctezumovou sestrou, Cuauhtémoc. A také on potvrdil svou pozici sňatkem s Tecuipochtzin. Mezitím Cortés přeskupil své oddíly a znovu na aztéckou metropoli zaútočil.

Obléhání bylo dlouhé a krvavé. Když už většina města ležela v troskách a nebylo ani kam pohřbívat mrtvé, Cuauhtémoc se 13. srpna 1521 vydal do rukou Španělů – přestože ti později tvrdili, že byl zajat na útěku. Byla to samozřejmě Marina, jejímž prostřednictvím aztécký mluvčí potvrdil svou kapitulaci a požádal o milost pro sebe a svou manželku.

Cuauhtémoc byl mučen, aby prozradil, kam ukryl zlaté poklady, a později jej Cortés odvedl s sebou na další dobovačnou expedici do Hondurasu. Během cesty jej obvinil z přípravy povstání, odsoudil k smrti a popravil. To vše se Tecuipochtzin, nyní již pokřtěná Isabel, dověděla až po Cortésově návratu, v roce 1526. Právě tehdy jí španělský vůdce nechal připsat rozsáhlé pozemky a bohatou nevěstu provdal za jistého Alonsa de Grado.

svatbu, čekala Moctezumova dcera dítě s mužem, který dal popravít jejího manžela a možná způsobil i smrt jejího otce. Podrobení Tecuichpotzin, dobrovolné nebo vynucené – ani to už se nikdy nedovíme – symbolicky a s definitivní platností stvrdilo ponížení aztécké vládnoucí dynastie.

Cortésovu dceru Leonor porodila Isabel již v domě svého čtvrtého manžela, Pedra Gallega de Andrade, kterému o rok později dala syna Juana; když pak v jedenadvaceti letech znovu ovdověla, provdala se za jistého Juana Cana de Saavedra. Páté manželství jí konečně přineslo dvě desetiletí klidu. Zemřela v roce 1550 jako matka dalších dvou synů a tří dcer. Plně se integrovala do koloniální společnosti, zapojovala se do pomoci chudým, aktivně propagovala křesťanskou víru.

MATKY MÍŠENECKÉ AMERIKY

Příběh Isabel/Tecuichpotzin bychom neznali, kdyby se její děti a její poslední manžel navzájem řadu let nesoudili o pozemky *Moctezumovy dcery* a z jejich sporů nezůstala v soudních archívech objemná písemná dokumentace. O Marině se zmiňují texty ze 16. století, pak se z historické paměti Mexičanů na nějakou dobu vytratila.

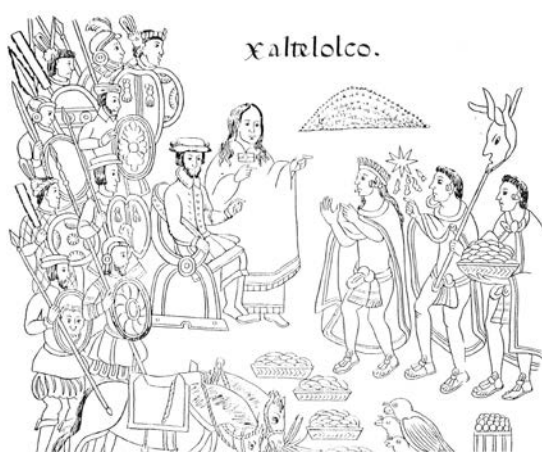
Během 19. století se, v souladu se snahou mexických intelektuálů vytvořit vlastní příběh národních dějin, objevuje v literární a historické produkci obraz pomstychtivé zrádkyně, která zaprodala svůj národ španělským dobyvatelům. Mexická revoluce počátku 20. století s sebou přinesla nejen oslavu indiánského dědictví, ale také deklarovaný soucit s ponižovanými a utlačovanými. Obraz Malinche proto doznal další proměny. Stala se ztělesněním všech znásilněných žen, symbolem podřízenosti a pasivity indiánských mas tváří v tvář útočící Evropě.

Nevíme samozřejmě, jak Marina vnímala sama sebe. Nevíme, jak svůj osud, své mnohonásobné zneužití jako ženy a jako dcery svého otce pocítovala Doña Isabel. Víme ale, že když krátce po své kapitulaci v srpnu 1521 Cuauhtémoc prostřednictvím Mariny požádal Cortése, aby propustil na svobodu aztécké ženy, které se v tu chvíli nacházely ve španělském táboře, většina z nich odmítla odejít. Není pravděpodobné, že by ke svým bílým partnerům chovaly city, jež bychom mohli nazvat láskou. Spojily ale svůj osud s vítězi a v nových poměrech tak získaly šanci na přežití pro sebe, své rodiny, a především své potomky.

Jestliže Marinu můžeme vnímat jako ústřední osobnost samotného procesu dobývání, pak Isabel svým osobním příkladem napomohla španělskou nadvládu upevnit a legitimizovat. Tisíce bezejmenných aztéckých žen následovaly jejího příkladu. Provádaly se za cizince a definitivně tak ztvrdily jejich vítězství. ■

Portrét Tecuichpotzin-Isabel a jejího prvního manžela Alonsa de Grado v rukopisu ze 16. století, tzv. Códice Coscatzin

Koloniální legislativa určovala, že půda, kterou dobyvatelé získávali jako odměnu za svou účast na *conquistě* Nového světa, měli pouze k doživotnímu užívání, nesměli ji předat svým dědicům. Nicméně Moctezuma byl v očích těchto zákonů *přirozeným vládcem*, jenž dobrovolně předal své državy španělskému králi. Jeho dědička tedy měla mít nárok alespoň na malou část z nich. Alonso de Grado ovšem během krátké doby podlehl nezvyklému podnebí a stravě Nového světa a Cortés ubytoval Isabel ve své domácnosti. Když jí po několika měsících chystal další

»
Výjev z dobývání Mexika v rukopisu ze 16. století, tzv. Lienzo de Tlaxcala